

Ана М. Самарџић
Београд

Ana M. Samardžić
Belgrade

КУЛТ ПЕСНИКА У СРПСКОЈ УМЕТНОСТИ XIX ВЕКА: АПОТЕОЗА ЉУБЕ НЕНАДОВИЋА НА ГРАФИЦИ ИЗ МУЗЕЈА ГРАДА БЕОГРАДА*

АПСТРАКТ: У раду је указано на истакнуто место песника и књижевника Љубомира Ненадовића у оквиру српске културе XIX века. То је учињено на основу иконографске анализе графике *Апоџеоза Љубе Ненадовића*, која се чува у Музеју града Београда. Услед неподударања музејских података и података из литературе о питању ауторства графике, изнети су аргументи којима би ово дело готово са сигурношћу могло да се припише уметнику Стевану Никшићу Лали. Уз покушај коначне атрибуције, у раду је представљено и Никшићево стваралаштво. Сагледана у контексту култа песника, који се одређеним симболима велича као значајна личност за целокупну културу једног народа, ова графика представља репрезентативан пример алегоријско-апотеозне композиције у српској уметности XIX века.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Љуба Ненадовић, Стеван Никшић Лала, апоџеоза, алегоријска композиција, култ песника у уметности XIX века, графика*

THE CULT OF THE POET IN NINETEENTH-CENTURY SERBIAN ART: THE APOTHEOSIS OF LJUBA NENADOVIĆ IN THE PRINT FROM THE COLLECTION OF THE BELGRADE CITY MUSEUM

ABSTRACT: The paper points out the prominent place of the poet and writer Ljubomir Nenadović in nineteenth-century Serbian culture. This is done on the basis of iconographic analysis of the print entitled *The Apotheosis of Ljuba Nenadović*, kept in the collection of the Belgrade City Museum. Due to discrepancies between the museum data and historiographic accounts over the question of authorship, it is argued that the print could be plausibly attributed to the artist Stevan Nikšić Lala. Apart from an attempt to solve problems of final attribution, the paper also provides an insight into Nikšić's opus. Seen in the context of the cult of the poet, glorified through particular symbols as an important figure for the entire culture of a nation, this print stands as a representative example of apotheosis and allegorical composition in nineteenth-century Serbian art.

KEYWORDS: *Ljuba Nenadović, Stevan Nikšić Lala, apotheosis, allegorical composition, the cult of the poet in nineteenth-century art, print*

* Овај рад је настао за потребе стручног испита у циљу стицања звања кустоса, након стажирања обављеног у Центру за документацију Музеја града Београда, у периоду од октобра 2014. до октобра 2015. године.

У Музеју града Београда, у Збирци за ликовну и музичку уметност до 1950. године, међу уметничким делима насталим у XIX веку чува се и једна графика на којој је представљена апотеоза Љубомира Ненадовића, знаменитог српског књижевника из XIX века.

Графику, којој је по доласку у Збирку додељен инвентарни број У_725, Музеј је откупио од Персиде Константиновић 1956. године.¹ Према подацима из књиге музејског инвентара, графика је рађена крајем XIX века, техником цинкографије, а њене димензије су 47 x 63 cm.² Опис гласи: „Апотеоза Љубе Ненадовића. У медаљону окружен венцем цвећа портрет Љубе Ненадовића, у старијим годинама. Испод портрета текст: ‘Љуба Ненадовић 14. септ. 1826 - 21 јан. 1895.’ У горњем десном углу ликови Његоша, Ђ. Јакшића, Војислава Илића и Б. Радичевића. Из облака израња муза персонифицирана у младој жени. При дну млада жена држи отворену књигу са именима књижевника, око ње амори и двоје деце у сеоском оделу.”³ У документацији о предмету није наведено стање у коме се графика налазила приликом инвентарисања. Иако је данас читава композиција на графици јасно видљива, неопходни су конзерваторско-рестаураторски радови како би се са ње уклонила поједина оштећења. Према подацима из књиге инвентара, аутор графике је непознат, иако би натписи на њој могли да понуде одговор.

У овом раду ће најпре бити речи о контексту у оквиру ког се могу посматрати

настанак и основна идеја композиције на графици, а потом ће се, на основу њене детаљне анализе, поставити питање ауторства овог графичког листа, изнети досадашње неподударности и предложити одговори, те на тај начин овај рад може бити полазна тачка за даље истраживање *Апоџеозе Љубе Ненадовића* како са музеолошког тако и са теоријског аспекта (сл. 1).

ЉУБА НЕНАДОВИЋ И КУЛТ ПЕСНИКА У СРПскоЈ УМЕТНОСТИ XIX ВЕКА

Љубомир П. Ненадовић је био знаменита личност XIX века, не само у области књижевности већ и целокупне српске културе. Рођен је 1826. године у Бранковини, у угледној породици Ненадовић. Школовао се у Београду и Хајделбергу, а наука га је одвела и у Праг, Берлин, Женеу и Париз. Године 1848. постао је професор београдског Лицеја, 1850. године путовао је по Италији, Француској и Енглеској, а касније је постао дипломата, министар просвете и председник Друштва српске словесности. Неколико година провео је у Црној Гори, по позиву кнежева Данила и Николе Петровића. Од 1879. године континуирано је живео у Ваљеву и у њему је остао до смрти 1895. године.⁴

Љуба Ненадовић је имао велики утицај на српску јавност. Као један од најистакнутијих интелектуалаца уставобранитељске Србије, сматран је националним херојем

1 Књига уласка Музеја града Београда, Збирка за ликовну и музичку уметност до 1950, редни број 271.

2 Књига инвентара Збирке за ликовну и музичку уметност до 1950. године, инв. бр. У_725.

3 Ibid.

4 Милан Ђуро Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српској народа новијега доба* (Београд: Српска краљевска штампарија 1888), 104–106 (електронско издање).

Слика 1. Айотеоза Љубе Ненадовића (МГБ, инв.бр. У_725)
Figure 1 *The Apotheosis of Ljuba Nenadović* (VCM, Inv. No. U_725)

Слика 2. Насловна страна *Босанске виле*, посвећена Љуби Ненадовићу (*Босанска вила*, бр. 3, год. 10, 1895, 33)

Figure 2 Front page of the journal *Bosanska Vila* [Bosnian Fairy], dedicated to Ljuba Nenadović

културе.⁵ Из тих разлога је његова смрт доживљена као велики губитак за српску културу.

Српске новине на насловној страни броја 18, за 24. јануар 1895. године, доносе вест о песниковој смрти, уз некролог и биографију који почињу: „Љубомир П. Ненадовић – члан Академије Наука, српски песник и књижевник – преминуо је у Ваљеву, 21. јануара ове године у 8 часова у вече. Српска књижевност је изгубила једног свог вредног и одличног трудбеника; Српско песништво је изгубило једног свог достојног свећеника; А Српство је изгубило једног свог верног и угледног сина, - Љуба Ненадовић је умр'o!"⁶ Часопис *Босанска вила* бр. 3, за 15. фебруар 1895. године, на сличан начин је одао почаст преминулом књижевнику⁷ (сл. 2). У оба чланка истичу се његов допринос књижевности и култури, његова поезија прожета *истинском филозофијом живојца*, његови путописи које карактерише духовитост, његов патриотизам, дело *О Црнојорцима* и његов рад у часопису *Шумагника*.⁸

Године 1903, над гробом Љубе Ненадовића код цркве у Бранковини, „Српска деца” су подигла споменик изведен у виду пирамиде са рељефом, уметника Николе

Лукачека и Ђорђа Јовановића.⁹ Споменик и свечаност откривања 13. јула 1903. године описани су у часопису *Нова искра*: „Са источне стране споменика, а испод рељефа запис је: Љубомир П. Ненадовић – Чика Љуба – Академик и књижевник, 14. септембра 1826. год. у Бранковини. Са западне стране: 21. јануара 1895. год. у Ваљеву. Са северне стране: „Сећате се ко ту лежи,/ „Кад ограђен гроб му с' блиста?/ „Ова груди да...” Не, не није./ Него бисер зрна чиста,/ Српске деце то је дар,/ Српској песми на олтар!/ Тиме љубе доброг Чичу/ Тим бележе гроб песнику. Са јужне стране: „Деца су ко цвеће, коров зле су страсти,/ Истребите коров, цвет ће леп узрасти.”/ Српска деца – Чика Љуби”¹⁰ (сл. 3).

Култ хероја из културног живота, посебно песника, био је веома заступљен у српској култури XIX века. Један од првих књижевника за кога је био везан овај култ био је Лукијан Мушицки,¹¹ док је код Бранка Радичевића свакако био најинтензивнији.¹² Јован Јовановић Змај и Љуба Ненадовић такође су били веома истакнути културни радници. Ово поштовање се одразило и на српску уметност и визуелну културу XIX века и, у складу са националним романтизмом, често је добијало и облик глорификације.

За такав вид омажа, апотеоза је била најпогодније средство, посебно алегоријско-апотеозне композиције. Једна од најранијих апотеоза књижевника била је *Ајоше*

5 Ненад Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку: систем европске и српске визуелне културе у служби нације* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006), 113, 286. У даљем тексту (Макуљевић, *Уметност и национална идеја*).

6 „Љубомир П. Ненадовић – члан Академије Наука, српски песник и књижевник”. *Српске новине*, бр. 18, 24. јануар 1895, 77.

7 „Љубомир П. Ненадовић: српски пјесник, књижевник и академик”, *Босанска вила*, бр. 3, год. 10, 15, фебруар 1895, 33–34.

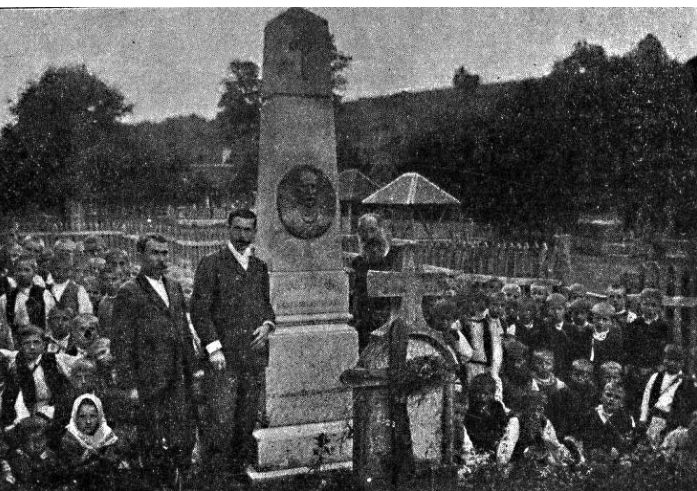
8 *Српске новине*, бр. 18, 24. јануар 1895; *Босанска вила*, бр. 3, год. 10, 15, фебруар 1895, 33–34.

9 Макуљевић, *Уметност и национална идеја*, 284.

10 „Уз наше слике”, *Нова искра*, бр. 2, 1904, 57–58; Макуљевић, *Уметност и национална идеја*, 284.

11 Макуљевић, *Уметност и национална идеја*, 113.

12 Снежана Мишић, *Култ Бранка Радичевића у српској визуелној култури крајем XIX века* (Нови Сад: Галерија Матице српске, 2009).

Слика 3. Откривање споменика Љуби Ненадовићу у Бранковини, 1903. (*Нова искра*, бр. 2, год. 6, 1904, 43)

Figure 3 The unveiling of the monument to Ljuba Nenadović in Brankovina, 1903

оза Лукијана Мушицкој, слика Димитрија Аврамовића из 1840. године, којом је уметник исказао приврженост књижевнику, али и потрешеност услед његове смрти.¹³ Потом је уследила алегоријско-апотеозна композиција Новака Радонића, *Виле крунишу Бранка*, из 1857. године, на којој је сликар представио песника у средњовековном костиму окруженог вилама.¹⁴ Том сликом започет је читав низ представа Бранка Радичевића и виле, од којих је свака на неки начин била апотеоза песника. Још једна апотеозно-алегоријска композиција показала је да је ова форма била идеално решење за глорификацију националних културних хероја. У питању је *Ајоџеоза*

13 Ненад Симић, *Однос између српске књижевности и сликарства у XIX веку* (докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 1955), 181.

14 Миодраг Јовановић, *Новак Радонић* (Ада: Симпозион Новак Радонић, 1979), 57.

Вука Караџића, слика Павла Јовановића из 1897. године, настала у време преноса Вукових посмртних остатака из Беча у Београд.¹⁵ Овој групи композиција може се додати и графика *Ајоџеоза Љубе Ненадовића*. Занимљиво је то да су многи од представљених књижевника, осим свеопштим националним заносом, били ношени и идејом о формирању српског културног пантеона,¹⁶ који је, макар на слици, приказао управо Стеван Никшић Лала, највероватније аутор и графике из Музеја.¹⁷

Када се увиди значај који је Љуба Ненадовић имао за српску културу, јасно је због чега се и идејни творац композиције ове графике определио за апотеозу са оваквим садржајем. Иако су апотеозе биле уобичајени облик омажа песницима, ова композиција, поред универзалних мотива, садржи и оне који су у блиској вези са самим песником и наглашавају његов значај као националног културног радника.

ИКОНОГРАФСКА АНАЛИЗА ГРАФИКЕ

Према поменутом опису из књиге инвентара, на графици, насталој након смрти Љубомира Ненадовића, представљена је апотеоза овог песника, што је јасно уочљиво захваљујући иконографији и натписима на њој. Композиција је смештена у вертикално постављено правоугаоно поље и заузима готово целу површину графике.

У центру композиције је портрет Љубомира Ненадовића. Песник је приказан у оделу, у старијим годинама живота, по узо-

15 Петар Петровић, *Паја Јовановић: системски каталог дела* (Београд: Народни музеј, 2012), 70.

16 Макуљевић, *Уметност и национална идеја*, 286–287.

17 Угљеша Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала (1853–1938)”, *ГМГБ XXVI* (1979): 174–175. У даљем тексту (Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала”).

ру на једну од његових фотографија. Око медаљона са портретом је венац цвећа, који једном руком придржавају два Амора, док у другој руци држе по један мањи лороворов венац, а један Амор и палмину границу – уобичајене симболе вечне славе за овакву представу апотеозе. При дну венца који окружује портрет налази се лента са натписом „Љубомир П. Ненадовић 14. сеп. 1826 - 21 јан. 1895.” На средини ленте је љубичица.

Изнад песника стоји фигура младе жене која израња из облака, како је наведено у опису приликом инвентарисања. Њена дуга расплетена, тамнија коса, бела дугачка хаљина, облаци, гусле са прекинутим жицама у једној и платно налик на барјак у другој руци указују на то да је пре реч о вили него о класичној музици, иако је у српској уметности XIX века вила често имала улогу музе.¹⁸ На вилу указује и стих исписан на отвореној књици у доњем делу композиције. Вила је персонификација уметникове, односно песникове инспирације и на овој графици, и чини везу између портрета Љубе Ненадовића и портрета других књижевника у горњем десном углу композиције. Она је могла да буде и алузија на Ненадовићеву песму *Славенска вила* из 1847. године.

У горњем делу композиције представљено је сунце уоквирено венцем који држи Амор, док се око сунца, унутар његових зракова, налазе портрети књижевника Петра II Петровића Његоша, Бранка Радичевића, Војислава Илића и Ђуре Јакшића,

личности које су дале изузетан допринос српској култури у XIX веку, а такође су биле узор и пријатељи Љубе Ненадовића. Његош је приказан као личност о којој је Ненадовић писао у својим *Писмима из Италије*, док су Бранко, Ђура и Војислав били песникови вршњаци и браћа по перу. Њихови портрети урађени су по стандардним представама са тадашњих графика и фотографија.

Лево од Ненадовићевог портрета приказан је Пегаз, такође један од симбола поезије. Њега је овде узјахао амор, који у десној руци држи бакљу чији се зраци пробијају кроз облаке.

У доњој зони композиције, у левом углу, налази се још једна женска фигура, која овога пута представља класичну музику. Она је у античкој одори, са покупљеном косом, седи на облаку држећи у левој руци отворену књигу са исписаним именима свих представљених књижевника, коју придржава Амор, док у десној руци има перо. Испод ње су књиге са натписима: Његошев *Горски вијенац*, са ликом владике Данила на корицама, *Књије Љубомира П. Ненадовића*, *Дела Ђуре Јакшића* (Књига I, *Песме лирске*) и *Песме Бранка Радичевића*, са његовим ликом на корицама.

У последњој групи фигура, у доњем десном углу композиције, налазе се девојчица и дечак одевени у народну ношњу. Они седе на пропланку загледани у отворену књигу са исписаним стиховима, коју придржава Амор, док са десне стране књиге, из облака извирује још један Амор са венцем. На лицима деце, као и у највећој мери на лицима ова два Амора, уочава се сетан израз. Стихови гласе: „Чујте све жеље живота мога,/ У овом часу када се

¹⁸ Ана Самарџић, *Мотив виле у српској уметности и визуелној култури XIX века* (мастер рад, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју уметности, 2015), 53–56.

мре:/ Аманет Српству љубав и слога,/ Не-
сретни раздор дуго га тре./ Сад збогом! -
Вече осећам ево,/ Последњи мени избија
час:/ Збогом, о Срби! – вама сам пев’о,/
Тужан ал’ искрен беше мој глас./ Свећа с’
воштана сломи на двоје,/ Ветар потресе
ужасно све:/ А српске виле снужене стоје
- / Српскога народа песник мре./ На тужно
Српство и у сред зиме,/ Паде из неба стра-
ховит гром/ И преби лиру – ал’ оста име/
На вечни понос народу свом.” Ове стихове
је Ненадовић посветио Јовану Стерији По-
повићу након његове смрти,¹⁹ а аутор гра-
фике их је овде употребио као омаж још
једном преминулом српском књижевнику
и њиховом творцу.

Стих „А српске виле снужене стоје”,
као директна илустрација, указује на то да
је фигура изнад песника заиста вила, док
се стихови „Паде из неба страховит гром/
И преби лиру – ал’ оста име” очигледно
односе на гусле са прекинутим жицама.
Уметник је одлучио да класичну представу
музе са лиром (у овом случају са громом
поломљеном лиром) замени српском ви-
лом са гулама чије су жице метафорично
страдале од грома и изгубиле могућност
да производе песму, као што је и за пе-
сника завршен живот у физичком облику.
Међутим, сви други представљени сим-
боли који величају песника указују на бе-
смртност његовог дела.

Испод отворене књиге и пропланка, у
даљини се виде црква и неколико других
грађевина. Реч је о Бранковини, месту пе-

19 Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала”: 189, напомена
54: одломак из песме *Смрт српског песника* (пос-
већена спомену Ј. С. Поповића 1856), строфе: 3, 12,
13 и 14. Песма је објављена у *Сабраним делима Љу-*
бомира П. Ненадовића (Београд: Парна радикална
штампарија, 1893), свеска пета, 114–117.

сниковог рођења, али и месту у коме је са-
храњен. Лево од књиге приказан је дрвени
стуб уз који расте винова лоза, који дели
десну и леву страну доње зоне компози-
ције и симболично раздваја овоземљски
од небеског света.

На дну стуба налази се ћирилични пот-
пис: Стева Никшић Лала, Ниш 1895. године,
док су у крајњем доњем десном углу ини-
цијали који би се могли протумачити као
латинична слова АGrh (при чему су слова
А и G преклопљена). У простору између дна
читаве композиције и њеног једноставног
оквира у виду линије, са леве стране нала-
зи се натпис: Израдио Стева Никшић Лала,
Ниш 1895; на средини је натпис: Цена 2 дин,
а са десне стране: Умножавање забрањено.
Ови подаци не подударују се са подацима
из књиге инвентара о аутору, односно о њи-
ховом недостатку, те стога треба поставити
питање ауторства ове графике.

ПИТАЊЕ АУТОРСТВА

Према већ наведеним подацима, графика
је у Музеј града Београда доспела 1956.
године. Исте године је у *Годишњаку Му-*
зеја града Београда објављен годишњи из-
вештај, према коме је за Уметничку збирку
откупљено 15 слика, али се дела не наводе
поименично.²⁰ У књизи инвентара такође
се не наводи име аутора, а као време на-
станка назначено је: крај XIX века, иако на
самој графици пише да ју је израдио Стева
Никшић Лала у Нишу 1895. године.

Како се ради о графици, која подразу-
мева најпре цртеж за графичку плочу, а
потом и штампу графичких листова, од-
носно отисака, оно што је могло да дове-

20 „Извештај Музеја града Београда за 1956. годину”,
ГМГБ III (1956): 656.

де у забуну је реч „израдио”. Услед другог латиничног потписа, тачније иницијала у доњем десном углу композиције, може се поставити питање да ли је Стеван Никшић, чији се потпис налази на раду, заиста био аутор цртежа или је он био задужен само за његово штампање. Мали су изгледали за то да се његов потпис јавио на два места – на самој графици, а потом и испод ње, а да он није аутор ове графике. Међутим, латинични иницијали и чињеница да су кустоси приликом инвентарисања одлучили да графику оставе без познатог аутора свакако изазивају сумњу. Додатни проблем је тај што се *Апоџеоза Љубе Ненадовића* не помиње готово нигде у литератури. Једини за сада познати текст који говори о овој графици такође је објављен у *Годишњаку Музеја града Београда* и у њему се као аутор помиње управо Никшић.²¹ Аутор текста Угљеша Рајчевић категорисао је дела овог уметника и у групи радова који су познати само из писаних извора навео је и *Портрет Љубе Ненадовића*, из чијег се описа јасно види да је реч о *Апоџеози*.²² Рајчевић је овај опис пронашао у новинама *Мали журнал*, у броју за 10. јун 1895. године, и у свом раду га преноси: „Слика Љубе Ненадовића. Добили смо на приказ слику Љубе Ненадовића, коју је израдио Стеван Никшић - Лала у Нишу. Слика је на великом и фином картону, а израђена је ванредно лепо. У средини је чика Љуба, око њега анђели држе венац, а више њега у мањем формату лебде, српски песници Његош, Бранко, Јакшић и Војислав. При дну анђели држе једну књигу, на којој пишу ови стихови... (горе наведени стихови –

прим. аут.) ...Ми би желели да свака српска кућа купи ову слику, јер ће она бити прави украс како у палати тако и у чатрњи. Тим ћемо се у исто време одужити заслужном српском књижевнику и песнику пок. чика Љуби. Цена слици 2 дин. и према изради није скупа.”²³

Рајчевић даље наводи да аутор овог новинског чланка не обавештава о томе којег је формата репродукција, где је и у ком тиражу штампана.²⁴ Ова изјава о формату, као и она са почетка текста о овој графици – да она припада групи слика „за које из писаних извора сигурно знамо да су насликане, али до нас нису дошле”, говори о томе да Рајчевић у том тренутку није био упознат са чињеницом да се *Апоџеоза* већ 23 године налазила у Музеју, иако је писао рад за *Годишњак* Музеја. Вероватно је до овакве ситуације дошло због тога што од самог почетка у инвентару није био наведен аутор графике, па су могућности за ефикаснију претрагу биле ограничене, а како је Рајчевић, колико је данас познато, први истраживач који се подробније бавио опусом Стевана Никшића Лале, могуће је да му нису биле доступне све информације. Да ли се радило о предострожности тадашњих кустоса да графику олако не припишу Никшићу, због постојања латиничних иницијала који би могли да укажу на неког другог аутора, или о неком другом разлогу, остаје отворено питање. Ако је и постојала сумња о ауторству, датовање је свакако било прецизније.

Из свега наведеног следи да је аутор графике врло вероватно био Стеван Ни-

21 Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала”: 173.

22 Ibid.

23 Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала”: 173 (цитат из *Малог журнала*, бр. 157, 10. јун 1895).

24 Ibid.

кшић Лала, најпре због тога што се његов потпис јавља на два места, као и због тога што се ова графика помиње као рад овог уметника у аутентичном извору из времена у коме је настала (*Мали журнал*). У том случају, иницијали у доњем десном углу композиције били би ознака штампарије, највероватније неке у иностранству, судећи по латиници.

Оваква пракса није била необична. Напротив, сарадња између српских и иностраних уметника графичара током XIX века била је веома заступљена, првенствено у доба романтизма. Углавном су то били мајстори из Беча, са којима су српски уметници традиционално одржавали контакт још од XVIII века. Почетком XIX века, бечки утицај је био нешто слабији услед јачања пештанског; међутим, у другој половини XIX века, Беч поново преузима примат, али упоредно са њим, у српској средини се јавља неколицина берлинских, минхенских, чешких и других иностраних графичких уметника.²⁵

У првој половини XIX века, а та традиција наставиће се и касније, српски уметници одлазе на школовање у иностранство где, поред сликања и цртања, изучавају и графику.²⁶ Графика на самом крају XIX века стагнира – државна штампарија уводи ксилографију, репродуктивну фотографију и цинкографију, али уметничка фотографија остаје без значајних аутора и остварења, а истовремено долази до велике производње и широке распрострањености олеографских репродукција.²⁷

25 Вања Краут, *Историја српске графика од XV до XX века* (Горњи Милановац: Дечје новине; Београд: Народни музеј, 1985), 134.

26 Ibid., 148.

27 Ibid., 185–186.

У таквим околностима, 1895. године настала је и цинкографија *Ајоџеоза Љубе Ненадовића*. Попут других графика из овог периода, она је технички изведена веома успело, а иконографски представља репрезентативан пример алегоријске апотеозе једног песника, богате симболичним детаљима.

СТВАРАЛАШТВО

СТЕВАНА НИКШИЋА ЛАЛЕ

Уметник Стеван Никшић Лала је својим радом обележио крај XIX и прве четири деценије XX века. Међутим, у литератури постоји свега неколико радова који расветљавају његов опус.

Стеван Никшић је рођен у Жабљу 1853. године, али је највећи део живота провео у Нишу, у коме је највише и стварао. Као и његови отац и деда, Стеван је био официр, што му је омогућавало да често мења место боравка. Основну школу је завршио у Тителу, а потом је образовање наставио у Кадетској школи у Риједи, а затим и на Кадетском институту код Беча. Након тога се уписао на Војну академију и завршио је у року од четири године. Тада је почела његова војничка каријера, у чину лајтнанта. Због једног сукоба са колегама, у коме је дошло и до двобоја, прекршивши војну дисциплину, побегао је у Србију.²⁸

Своју педагошку каријеру као учитељ цртања започео је у гимназији у Чачку 1883. године. Следеће године премештен је у Ниш, где је остао наредних тридесет година, од којих је највећи број провео радећи у гимназији.²⁹ Учествовао је у културном животу Ниша. Био је један од оснивача стрељачке дружине, певачких друшта-

28 Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала”: 159–160.

29 Ibid., 160.

ва и позоришта „Синђелић”.³⁰ У Нишу се 1892. године оженио Јевтимијом Дремсуз, са којом је имао осморо деце. Након рата 1913. године, са породицом је напустио Ниш и преселио се у Београд.³¹ Од Првог светског рата до пензионисања 1924. године, Лала је радио у IV београдској гимназији, Трговачкој академији, Учитељској школи и Дунавској занатској школи. Поред наставничког посла, био је и управник и секретар школе, а радио је и као судски вештак у Београду.³² Преминуо је у Београду 1938. године.³³

Када је у питању његово стваралаштво, за Никшића се може рећи да је био аутодидакт; међутим, током читавог његовог школовања пратили су га предмети блиски цртању, те је он и усавршио техничко цртање, а касније је понекад покушавао да реши и компликованије ликовне проблеме.³⁴

У поменутом раду, Угљеша Рајчевић је Никшићев опус поделио на слике, цртеже, илустрације књига, карикатуре и примењену уметност (повеће, плакате, дипломе), али се може поделити и на две групе: оригиналне цртеже (којих, осим скица, које се у највећем броју чувају у Народном музеју у Нишу, има мало)³⁵ и штампана, односно репродукована дела. Никшић се највише бавио темама из националне историје, које је углавном сликао и цртао на форматима листова намењених за декорацију просто-

рија или разгледница. Рајчевић је у свом тексту из 1979. године приметио: „Оригинали ових слика, највероватније, да нису сачувани. У овом тренутку не знамо ни за једно оригинално платно, акварел или цртеж по којем је Никшић штампао, касније, своје листове и разгледнице. Изгледа ни самом аутору ови оригинали нису били изузетно важни, јер би, иначе, били сачувани у кругу породице. Аутор је највероватније сматрао да су много важнији листови и разгледнице (не знамо у ком су тиражу штампани) који ће украшавати јавне објекте и кружити међу ликовном публиком, а које, заправо, није још ни било у срединама у којима је Никшић живео и радио (Чачак, Ниш). Није искључено да је оригинале поклањао издавачима, управо када је добијао оно што је за њега било важније и што је могло да одигра улогу, коју је он одредио.”³⁶

Ово би делимично могло да објасни и *Апотеозу Љубе Ненадовића* као Никшићево дело, како због самог формата тако и због непостојања оригиналног цртежа, већ само графичког листа. Поред тога, како сазнаје Рајчевић, већина радова, оригинала из најранијег периода његовог стваралаштва уништена је за време рата, када је порушена и спаљена кућа у којој је живео са својом породицом.³⁷ Међутим, неколико година након овог Рајчевићевог текста појавила се једна графичка плоча за насловну страну књиге *Практична фотодрафија* А. Ст. Јотића, рађена по Никшићевом цртежу.³⁸ Никшић је израдио и

30 Ibid., 161–162.

31 Ibid., 162–163.

32 Ibid., 166.

33 Ibid., 167.

34 Ibid., 168.

35 Наташа Дрча, „Дела Стевана Никшића Лале у Народном музеју у Нишу”, *Зборник - Народни музеј Ниш*, год. 2, бр. 2 (1986): 132. У даљем тексту (Дрча, „Дела Стевана Никшића Лале”).

36 Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала”: 170.

37 Ibid.

38 Угљеша Рајчевић, „Цртежи Стевана Никшића Лале”, *Зборник - Народни музеј Ниш*, год. 2, бр. 2 (1986): 118. У даљем тексту (Рајчевић, „Цртежи Стевана Никшића Лале”).

Слика 4. Насловна страна часописа *Фотографски архив*, 1914.

Figure 4 Front page of the journal *Fotografски Arhiv* [Photographic Archive], 1914

насловну страну за часопис *Фотографски архив*³⁹ (сл. 4).

Један од Никшићевих најчешће репродукованих радова је литографија *Стеван Синђелић на Чејру*. Постоји и једна верзија ове композиције, нешто другачија, штампана у бечкој штампарији С. Angerer & Göschl.⁴⁰ Почетна слова имена ове штампарије асоцирају на иницијале АГ, односно ГА са *Ајошеозе Љубе Ненадовића*, али је њен лого који се данас може наћи

39 Ibid.

40 Дрча, „Дела Стевана Никшића Лале“: 133.

потпуно другачији од наведених иницијала, а на самој репродукцији литографије *Стеван Синђелић на Чејру* не може се уочити да ли постоји лого или иницијали и какви.⁴¹ Никшићеве значајнији радови су портрет *Бранка Радичевића*, *Храм српских бесмртника (Српски јанџеон)*,⁴² диплома Певачке дружине „Бранко”,⁴³ *Овим ћеш победити* – званична слика поводом 1.600 година од проглашења Миланског едикта⁴⁴ (сл. 5). Знатно је боља ситуација са цртежима, који су сачувани у већем броју у односу на друга дела. То су цртежи са ликовима уметникових пријатеља и познаника, попут портрета Ђорђа Јовановића,⁴⁵ затим јунака из *Ивкове славе* и других Сремчевих дела,⁴⁶ деце,⁴⁷ илустрације књига.⁴⁸

Никшићеве вештине варијају током времена, али и у зависности од композиције, и са техничког и са стилског аспекта. Његови цртежи богати су детаљима, али су готово неспојиви са сликама и графичким листовима. Технички је најуспелији у композицијама рађеним за дипломе и повеље. *Ајошеоза Љубе Ненадовића* стилски и технички највише подсећа на ове радове. Кад је у питању стил, његови радови прожети су „романтичарским, често патетичним

41 За сада остаје отворено питање да ли лого или иницијали постоје на оригиналној литографији и како изгледају.

42 Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала“: 172–173.

43 Дрча, „Дела Стевана Никшића Лале“: 136.

44 Ова композиција се не помиње у литератури, већ само у интернет изворима: https://sr.wikipedia.org/wiki/Стеван_Никшић_Лала

45 Рајчевић, „Цртежи Стевана Никшића Лале“: 117.

46 Дрча, „Дела Стевана Никшића Лале“: 132; Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала“: 175; Рајчевић, „Цртежи Стевана Никшића Лале“: 117–118.

47 Рајчевић, „Цртежи Стевана Никшића Лале“: 117–118.

48 Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала“: 177.

набојем”⁴⁹ и „театралном статичношћу”;⁵⁰ али и поред тога пријатно изненађују његова свестраност и упорност да се опроба у различитим стиливима и техникама, и поред очигледне недоучености.⁵¹ На појединим радовима, углавном дипломама, уочавају се и сецесијске тенденције.

Услед изненађујућих разлика између појединих невештих цртежа и слика и изузетно успешних композиција, попут *Ајоџеозе*, треба обратити посебну пажњу на Никшићеве потписе на радовима, како би се отклонила или потврдила сумња о ауторству. Готово на свим (у литератури репродукованим) цртежима налази се исти потпис – ћирилична слова С и Н, једно преко другог, док надимак Лала стоји поред, са десне стране, понекад подвучен. Исти потпис налази се и на насловној страни *Фототипографској архива* и на званичној слици поводом прославе 1.600 година од Миланског едикта, с тим што се на првој композицији, поред потписа налазе и место и година настанка. Постоји и готово исти потпис, с тим што су иницијали СН један до другог, а не преклопљени. Због недовољно квалитетних репродукција у литератури, не може се утврдити о каквим се потписима ради на другим композицијама, али када је у питању *Ајоџеоза Љубе Ненадовића*, његов потпис је знатно другачији. Овде се уметник потписао ћириличним писмом, пуним именом и презименом, при чему је за почетно слово презимена Н употребио латиницу. Читав потпис је подвучен, као и надимак Лала. Испод потписа налазе се

49 Дрча, „Дела Стевана Никшића Лале”: 135, 138.

50 Рајчевић, „Стеван Никшић – Лала”: 171.

51 Дрча, „Дела Стевана Никшића Лале”: 138.

Слика 5. *Овим ћеш победити* – званична слика поводом 1.600 година од проглашења Миланског едикта, 1913.

Figure 5 *In this sign you shall conquer* – official illustration on the occasion of the commemoration of the 1600th anniversary of the Edict of Milan

натписи *Ниш* и 1895. година. Неретко се дешавало да су уметници имали две или више варијанти потписа, али се овакав потпис међу његовим публикованим радовима не понавља. Он је свакако, због пуног имена, очигледнији и репрезентативнији у односу на можда недовољно познате иницијале и надимак, те је уметник управо због веома успешне композиције овим потписом вероватно желео да отклони простор за сумњу.

БИБЛИОГРАФИЈА

Дрча, Наташа

„Дела Стевана Никшића Лале у Народном музеју у Нишу”. *Зборник – Народни музеј Ниш*, год. 2, бр. 2 (1986): 131–142.

„Извештај Музеја града Београда за 1956. годину“. *ГМГБ III* (1956): 653–660.

Јовановић, Миодраг

Новак Радоњић. Ада: Симпозион Новак Радоњић, 1979.

Краут, Вања

Историја српске графикае од XV до XX века. Горњи Милановац: Дечје новине; Београд: Народни музеј, 1985.

„Љубомир П. Ненадовић: српски пјесник, књижевник и академик”. *Босанска вила* бр. 3, год. 10, 15. фебруар 1895, 33–34.

<http://digital.nub.rs/pdf/bosvila/1895/03.pdf> (приступљено 31.10.2016)

„Љубомир П. Ненадовић – члан Академије Наука, српски песник и књижевник”. *Српске новине*, бр. 18, 24. јануар 1895, 77.

http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/srpske_novine (приступљено 31.10.2016)

М. С. С.

„Уз наше слике”. *Нова искра* бр. 2, 1904, 57–58.

<http://ubsm.bg.ac.rs/latinica/dokument/1122/nova-iskra-ilustrovani-list-1904>

(приступљено 31.10.2016)

Макуљевић, Ненад

Уметности и национална идеја у XIX веку: систем европске и српске визуелне културе у служби нације. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2006.

Милићевић, Милан Ђуро

Поменик знаменитих људи у српској народа новијега доба. Београд: Српска краљевска штампарија 1888. <https://archive.org/details/pomenikznamenit00mili> (приступљено 18.4.2017)

Мишић, Снежана

Култи Бранка Радичевића у српској визуелној култури крајем XIX века. Нови Сад: Галерија Матице српске, 2009.

Петровић, Петар

Паја Јовановић: системски каталог дела. Београд: Народни музеј, 2012.

Рајчевић, Угљеша

„Стеван Никшић – Лала (1853-1938)”. *ГМГБ XXVI* (1979): 159–191.

Рајчевић, Угљеша

„Цртежи Стевана Никшића Лале”. *Зборник - Народни музеј Ниш*, год. 2, бр. 2 (1986): 117–130.

Самарцић, Ана

Моштив виле у српској уметности и визуелној култури XIX века. Мастер рад. Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју уметности, 2015.

Симић, Ненад

Однос између српске књижевности и сликарства у XIX веку. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филозофски факултет, 1955.

„Уз наше слике”. *Нова искра*, бр. 2, 1904, 57–58

ИЗВОРИ

Босанска вила, бр. 3, год. 10, 15, фебруар 1895, 33–34.

Књига инвентара Збирке за ликовну и музичку уметност до 1950. године, инв. бр. У_725.

Књига уласка Музеја града Београда, Збирка за ликовну и музичку уметност до 1950, редни број 271.

„Овим ћеш победити - 1600 година од доношења едикта 1913” Стевана Никшића Лале.
https://sr.wikipedia.org/wiki/Стеван_Никшић_Лала (приступљено 31.10.2016)

Српске новине, бр. 18, 24. јануар 1895.

Фотографски архив Стевана Никшића Лале

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/sr/3/34/Fotografski-arhiv.jpg> (приступљено 31.10.2016)

Оригиналан научни рад

Предат: 1. 11. 2016.

Прихваћен: 25. 4. 2017.

**THE CULT OF THE POET IN NINETEENTH-CENTURY SERBIAN ART:
THE APOTHEOSIS OF LJUBA NENADOVIĆ IN THE PRINT
FROM THE COLLECTION OF THE BELGRADE CITY MUSEUM**

SUMMARY

The print kept in the collection of the Belgrade City Museum is a representative example of the poet's apotheosis in nineteenth-century Serbian art and visual culture. Owing to the possibility of multiplying and greater availability to the public, the print was suitable for visual representation of national cultural ideas and personalities. The poet in general was particularly appreciated figure and common theme of such prints, hence his portrait could have adorned many homes and his character could have served as a role model. The symbolism, meaning, and even decorative elements of this picture were highlighted by the fact that it was created within the system of allegory, hence such compositions with the poet usually represented glorification. In precisely this way, the print *The Apotheosis of Ljuba Nenadović* confirms the strong cult of the poet in Serbian culture of the nineteenth century.

Although there is no mention of the author's name in the museum's documentation, the chances are that it was Stevan Nikšić Lala. This is supported by the fact that the print was signed, that it likewise bears resemblance, both technically and stylistically, to his works in the field of applied art, that it was referred to in the press as his work by the contemporaries and due to the fact that Nikšić, despite officially not having art training, visited various art centres where he could have had the chance to perfect the technique and learn various artistic tendencies.

On the other hand, as a counterweight to these arguments, the truth remains that for some unknown reason Nikšić did not appear as the author of the print in the museum's inventory records, that his signature on the print is for the time being an isolated case, that there are the initials of other potential the author or printing office, including the fact that the print itself is the direct opposite to some of Nikšić's works, mainly drawings.

Regardless of who seems to be author of the print, it enhances the quality of the group of compositions that were suitable for honouring the prominent figures of nineteenth-century Serbian culture. Its significance would certainly be even greater if the authorship of Stevan Nikšić Lala is supported by additional evidence in the future. Thus, a completely new light would be shed on his opus, as this is potentially one of his most successful compositions.